

СУЧАСНІ ЗАХІДНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПРАВА І ПОЛІТИКИ

Розглянуто основні напрями міждисциплінарних політико-правових досліджень у країнах Заходу, які здійснюються на стику політології, правознавства, міжнародного права. Розкрито суть контрмажоритарної дилеми, особливостей поєднання політологічного та правового підходу у вивченні міжнародного права, та на основі аналізу курсів, що пропонуються студентам-політологам в європейських університетах, виділено перспективні напрями досліджень, що включають розуміння ролі права у соціальному та просторовому вимірах.

Ключові слова: право, політологія, правосуддя, суспільство, демократія, контрмажоритарна дилема.

Stoyko Olena. Contemporary Western trends in the study of the relationship between law and politics

The main directions of interdisciplinary political and legal research in the Western countries, which are carried out at the intersection of political science, jurisprudence, international law are considered. The essence of the countermajoritarian dilemma, the features of the combination of the political and legal approach in the study of international law, and on the basis of analysis of courses, offered to political scientists in European universities, perspective directions of research are highlighted, including an understanding of the role of law in social and spatial dimensions.

Key words: law, political science, justice, society, democracy, counter-majoritarian dilemma.

Міждисциплінарні дослідження є однією з характерних рис сучасної науки, даючи можливість не лише вийти на нові горизонти наукових розвідок, а й поглибити знання в рамках традиційних напрямів. Це стосується не лише природничих наук, а й гуманітарних, що відображає поступ науково-технічного прогресу та зростання складності соціальних відносин у сучас-

них суспільствах. Одним із таких перспективних напрямів є правова політологія, що перебуває на етапі своєї інституціоналізації в Україні. Водночас у країнах Заходу політологія як наука існує уже понад століття, що дало змогу більше часу приділити вивченню проблем взаємодії права та політики, виявити питання, що потребують свого розв'язання.

Дискусії про співвідношення права і політики охоплюють широкий спектр питань від належної організації управління до репресивної природи права. На Заході такі обговорення найчастіше зосереджені навколо конституції, конституціоналізму та ролі судової гілки влади. Найбільш відомим прикладом є дискусії щодо «контрмажоритарної дилеми»¹, яка зберігає свою актуальність для США, Великобританії та Європейського Союзу. Водночас вона має надзвичайне значення для багатьох молодих демократій, оскільки необхідно з'ясувати, чи підтримують органи правосуддя ліберальні демократичні цінності краще, ніж демократичні інститути, чи таке посилення залежить від низки чинників, включаючи й те, як судді бачать свою роль? Відповідь на це питання вимагає глибокого розуміння фактичної поведінки індивідів та управлінських інститутів. Попри значний обсяг досліджень, присвячених аналізу впливу на представництво різних виборчих систем, державний устрій, політичний режим, що дає можливість для розуміння поведінки виборців, досі не зовсім зрозуміло, як саме судді приймають рішення, що можуть мати вирішальний вплив на розвиток суспільства, особливо коли йдеться про тлумачення конституції.

Згідно з концепцією верховенства права судді мають жорстко слідувати букві і духу законів, що накладає певні обмеження на їх діяльність. Однак досить часто положення закону є нечіткими, допускають кілька інтерпретацій, тому сам по собі він не може дати однозначну відповідь. Так, у США двоє суддів, які безпристрасно застосовують норми права, можуть прийняти різні рішення. При цьому судді від Демократичної партії будуть поводити себе по-іншому, ніж ті, що представляють Республіканську. Проте, щоб закон суттєво відрізнявся від

політики, він повинен обмежувати вплив партійного членства або індивідуальних уподобань суддів. Численні політологічні дослідження припускають, що право мало обмежує політичних акторів та членів судової гілки влади. У найбільш крайніх формах звернення до права чи методів тлумачення є не чим іншим, як поясненням *ex post facto*. Це повністю політологічне розуміння прийняття правових рішень суперечить усім заявам про обмежувальний характер права, яким керуються судді. Іншими словами, судові рішення є не чим іншим, як утвердженням політичних уподобань суддів, що маскуються під закон, особливо з таких суперечливих питань, як одностатеві шлюби, аборти, володіння зброєю тощо.

Якщо ж йдеться про молоді демократії, які формуються в унікальних історичних та політичних передумовах, то у кожному випадку вимагається конкретна відповідь на питання про ступінь, до якого слід обмежити більшість конституцією, обсяг компетенції суддів, підстав для їх притягнення до політичної відповідальності.

Досить перспективними є політологічні дослідження міжнародного права. Вивчення міжнародного права політологами стикається з низкою проблем, що заважають поясненню та розумінню: 1) міжнародних правових інститутів (наприклад, міжнародних судів); 2) міжнародно-правових процесів; 3) правових наслідків застосування міжнародного права. Однак політологам вдалося зробити вагомий внесок у міжнародне право, зокрема вивчення політичних режимів, аналіз дотримання прав людини й громадянина, виконання положень договорів та врегулювання суперечок у міжнародних організаціях².

Основна проблема полягає у тому, що відносно незначна кількість політологів на практиці стикається з міжнародним правом. Вважається, що її можна вирішити через налагодження взаємовигідної співпраці з юристами-міжнародниками, однак вона не завжди приносить очікувані результати. Водночас існує думка, що політологи, які серйозно займаються міжнародним правом, повинні отримати відповідний досвід роботи в

органах міжнародного правосуддя, що є досить складним завданням.

Слід визнати, що міждисциплінарна підготовка (у сфері чи то права, чи політології) не дає дослідникам міжнародного права належної підготовки для справжнього розуміння динаміки цього важливого феномена. Спеціалізація лише в одній дисципліні до певної міри ускладнює розуміння практики міжнародного права, що проявляється у багатьох провідних наукових дослідженнях у сфері міжнародного права, проведених політологами, насамперед у працях про діяльність міжнародних спеціальних трибуналів та Міжнародного кримінального суду. Навіть публікації у провідних журналах хибують на неправильні тлумачення міжнародних інструментів, нерозумінням процесуального і речового права, а також на випадкові посилення на прецедентне право, що спотворює розуміння міжнародного правосуддя.

Оскільки політологи схильні переносити дослідницькі питання, зумовлені об'єктом свої досліджень, у сферу міжнародного права, багатьом не вдається визначити справді цікаві питання міжнародного права. Той факт, що дослідницькі проекти міжнародного права у політології були засновані на теорії та методах, а не на проблемах, мало негативний вплив на вчених, які просто повторювали традиційні питання теорії міжнародних відносин у новій сфері (наприклад, про роль положень неореалізму, неолібералізму та конструктивізму в обґрунтуванні створення Міжнародного кримінального суду).

Намагаючись вловити методологічні відмінності між правом та політологією у підходах до вивчення міжнародного права, Р. Кіохейн свого часу запропонував розрізняти «інструменталістську оптику» (характерну для політологів, які вивчають правила, що регулюють спільну практику в міжнародних відносинах), та «нормативну оптику» (поширену серед юристів-міжнародників, які акцентують увагу на впливі спільних норм та процесів, за допомогою яких ці норми інтерпретуються, на державну політику), та виявив недоліки кожної з них³.

Нині багатьом політологам бракує знань і досвіду, необхідних для глибоких досліджень міжнародного права. Професійне навчання в юридичних школах є лише частковим рішенням, оскільки лише деякі з них спроможні запропонувати відповідну підготовку з міжнародного права. Адже цей предмет вважається другорядним у професійній освіті юристів. Єдиним способом отримати знання, необхідні для розуміння міжнародного права, є практика, що передує аналізу. За відсутності взаємодії у прикладній діяльності, наприклад у роботі в міжнародних судах і трибуналах, будь-яке пояснення вибору, зробленого суддями, залишатиметься досить обмеженим. І навпаки, будь-яке знання внутрішньої кухні міжнародних судів і трибуналів, не підкріплене методологією соціальних наук, залишатиметься лише суб'єктивною оцінкою окремих випадків правосуддя.

Іншими словами, політологія може збагатити вивчення міжнародного права методологією соціальних наук, що включає – окрім позитивістської політичної економії – багату традицію порівняльного історичного аналізу. Такий внесок мав би позитивний вплив на вивчення міжнародного права, особливо з урахуванням того, що брак даних з міжнародного права вимагає створення масштабної бази даних. Політологам вивчення міжнародного права може відкрити новий підхід – правовий.

Певне уявлення про сучасне розуміння взаємозв'язку між правом і політикою та перспективи дослідження у цій сфері дають назви курсів, що пропонуються студентам Лондонської школи економіки та політичних наук, яка вважається одним зі світових лідерів у підготовці фахівців-політологів⁴, розкриває суть сучасних напрямів міждисциплінарних досліджень у цій сфері. Курс «Право і політична думка»⁵ вивчає зв'язок між цими феноменами шляхом аналізу класичних текстів політичної думки: «Левіафана» Т. Гоббса, «Суспільного договору» Ж.-Ж. Руссо, «Роздумів про революцію у Франції» Е. Берка, «Конституційної теорії» К. Шмідта, «Про людську поведінку» М. Окшотта, «Право, законодавство та свобода» Ф. фон Хайека. Таким чином, розглядаються основні питання теоретичного та юридичного інтересу, зокрема верховенство права,

лібералізм та республіканізм, культурний плюралізм, теорії влади та легітимності, революція та держава, націоналізм та космополітизм.

Ще один курс – «Право і соціальна теорія»⁶ фокусується на визначенні місця закону в сучасних суспільствах. Основна увага приділяється взаємодії права і простору, оскільки останнє поняття є малодослідженим і перебуває в центрі низки поточних дискусій про політику простору, взаємодію соціуму з природою, глобалізацію, урбанізацію⁷ тощо. Автор курсу припускає, що правники по-іншому розуміють простір, ніж архітектори, містобудівники, географи, чиновники, політики, правозахисні групи, чи економісти, коли йдеться про природне чи штучне середовище⁸. Більше того, сама спроба осмислити місце закону в суспільстві тісно пов'язана з особливостями культурної спадщини, яка уже більше не зобов'язана розкривати усю складність топоса закону, його наочність та матеріальність. Іншими словами, сучасний простір уже не є завжди і скрізь одним і тим же місцем, як вважали Коперник, Галілей, Ньютон, Бекон та Декарт, а чимось настільки різноманітним, що вимагає пошуку нових рішення цієї проблеми і, відповідно, переосмислення місця закону у суспільстві.

Курс «Право у суспільстві»⁹ поєднує елементи антропологічної та соціальної теорії, важливі для розуміння права у суспільстві. У ньому використовуються антропологічні тексти для формування нового підходу до сучасних правових норм та інститутів¹⁰. Він спрямований на документування правових інститутів та практики як конкретного етнографічного феномена, особливу увагу приділяючи технікам написання і документування, правовому продукуванню осіб і речей та на правовому оформленні інститутів. Автор курсу поєднує абстрактну соціальну історію з конкретним етнографічним методом у вивченні ритуалів, родинних зав'язків, власності та комунікаційних технологій у формальному праві. В ході навчання студенти розглядатимуть такі теми:

– право, антропологія та виробництво соціального: вступ до зв'язків між юридичними і антропологічними дослідженнями,

дослідження правових концепцій влади, агентства та соціальної особи та антропологічних моделей суспільства;

– правовий та політичний ритуал: вибрані теоретичні аналізи сучасних правових ритуалів розглядається на тлі антропологічних дискусій щодо загальної природи ритуалу;

– письмова владна комунікація: представлення та конструювання соціальних інститутів в управлінні;

– юридичний час та доведення: етнографічний аналіз наративів, свідчень та доказів у різних правових культурах;

– особа і речі: правові форми персоніфікації та об'єктивації у системі власності і успадкування з особливим акцентом на законодавстві, що регулює репродуктивні ресурси;

– правові колективи, сучасні корпорації тощо; етнографія соціальних і правових конструкцій колективного агентства;

– застосування антропології в праві та політиці: роль антропології у дискусіях щодо корінних народів, культурної власності, ресурсів спільного користування та альтернативного вирішення суперечок.

Курс «Соціально-правова теорія і практика»¹¹ досліджує взаємодію між соціальною теорією, методологією та соціально-правовою практикою. Після ознайомлення з літературою по історії, масштабом і характером доктринальних, реалістичних, критичних і соціально-правового підходу до права, курс зосередиться на основоположних емпіричних дослідженнях права та правових явищ. Зокрема, студенти матимуть визначити як конкретні теоретичні принципи впливають на вибір методології, методів та підходів до інтерпретації даних¹². Для поглибленого аналізу відбираються емпіричні дослідження, що аналізують основні правові концепції, такі, як права, регулювання, доступ до правосуддя, судження, нейтральність, належна процедура та рівність. При цьому авторам провідних соціально-правових досліджень пропонують провести «майстер-класи» для обговорення питань, пов'язаних із науковою роботою.

Отже, проблематика співвідношення права та політики досить тривалий час розробляється західними науковцями, зокрема щодо впливу закону на діяльність суддів (контрмажо-

ритарна дилема), взаємозв'язку міжнародного права та політики. До відносно нових напрямів досліджень належать ті, що фокусуються на ролі права у суспільних відносинах, поєднуючи елементи антропології, соціології, географії тощо.

1. Friedman B. The history of the countermajoritarian difficulty, Part One: The road to judicial supremacy. *New York University Law review*. 1998. Vol. 73. P. 333–43; Friedman B. The history of the countermajoritarian difficulty, Part Four: Law's politics. *University of Pennsylvania Law Review*. 2000. Vol. 148. P. 971–1064. 2. Meierhenrich J. The study of international law / King G., Schlozman K. L., Nie N. The future of political science: 100 Perspectives. New York: Routledge, 2009. P. 65–68. 3. Keohane R. O. International relations and international law: Interests, reputation, institutions. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*. 1999. Vol. 93. P. 375–379. 4. QS World University Rankings by Subject 2019. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2019/politics>. 5. Law and Political Thought. URL: http://www.lse.ac.uk/resources/calendar/courseGuides/LL/2018_LL4BW.htm. 6. Law and Social Theory. URL: http://www.lse.ac.uk/resources/calendar/courseGuides/LL/2018_LL4CA.htm. 7. Harvey D. Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution. London: Verso, 2013. 208 p. 8. Braverman I., Blomley N., Delaney D. The expanding spaces of law: A timely legal geography. Stanford: Stanford Law Books, 2014. 296 p.; Resnik J., Curtis D. Representing justice: Invention, controversy, and rights in city-states and democratic courtrooms. Yale: Yale University Press, 2011. 720 p. 9. Law in Society: A Joint Course in Law and Anthropology. URL: http://www.lse.ac.uk/resources/calendar/courseGuides/LL/2018_LL4E8.htm. 10. Supiot A., Brown S. Homo Juridicus: On the anthropological function of the law. London: Verso, 2017. 272 p.; Pottage A., Mundy M. Law, anthropology, and the constitution of the social: Making persons and things. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 324 p. 11. Socio-legal Theory and Practice. URL: http://www.lse.ac.uk/resources/calendar/courseGuides/LL/2018_LL4L5.htm. 12. Halliday S., Schmidt P. Conducting law and society research: Reflections on methods and practices. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 305 p.

***Stoyko Olena.* Contemporary Western trends in the study of the relationship between law and politics**

Debates on the relationship between law and politics cover a wide range of issues from good governance to repressive nature of law. In the West, such discussions are most often focused around the constitution, constitutionalism, and the role of the judiciary. The most famous example is the discussion of

«countermajoritarian dilemma», which remains relevant for the United States, the United Kingdom and the European Union. At the same time, it is extremely important for many young democracies, because it is necessary to find out whether the justice bodies support liberal democratic values better than democratic institutions, or this depend on a number of factors, including how judges see their role?

Political studies of international law are very promising. The study of international law by political scientists faces a number of problems that hinder the explanation and understanding of: 1) international legal institutions (for example, international courts); 2) international legal processes; 3) the legal consequences of the application of international law. However, political scientists managed to make a significant contribution to international law, in particular, the study of political regimes, the analysis of the observance of human and civil rights, the implementation of treaty provisions and the settlement of disputes in international organizations

Political science can enrich the study of international law by the methodology of social sciences, which includes – besides positivist political economy – a rich tradition of comparative historical analysis. Such a contribution would have a positive impact on the study of international law, especially given that the lack of data on international law requires the creation of a large-scale database. Political scientists in the study of international law can open a new approach – legal.

Political science can enrich the study of international law with the methodology of the social sciences, including – in addition to positivistic political economy – the rich tradition of comparative historical analysis. Such a contribution had a positive impact on the study of international law, especially given the fact that the lack of data under international law requires the creation of a large-scale database. Political scientists studying international law can open a new approach – legal.

Some understanding of the current understanding of the relationship between law and politics and the prospect of research in this area gives the names of the courses offered to students at the London School of Economics and Political Sciences, which is considered one of the world leaders in the training of political scientists: Law and Political Thought, Law and Social Theory, Law in Society, Socio-legal Theory and Practice.

Key words: law, political science, justice, society, democracy, countermajoritarian dilemma.